

**İSTANBUL
TİCARET
ODASI**

TÜKETİM VE DEĞERLER

Editör: Prof. Dr. Recep Şentürk

Proje Yönetmeni: Faruk Yazar

YAYIN NO: 2010 - 32

İstanbul, 2010

TÜKETİM KISKACINDA KAYBOLAN BİR DEĞER: BEREKET

Dr. Kâmil Yaşaroğlu*

Günümüz insanı tükettiği ölçüde mutlu olabileceğini zannediyor. Reklamlarla kamçılanan aşırı tüketim tutkusu insanları daha çok harcamaya dolayısıyla çok daha fazla kazanmaya teşvik ediyor. Bunun sonucunda ise paylaşma ahlaki yerine menfaat, zaruri ihtiyaçlar yerine yapay ihtiyaçlar öne çıkarılıyor. İhtiyaca göre üretim değil, üretime göre ihtiyaç ilkesi önemsenmeye başlıyor. Tüketim olgusu özü itibarıyla yaşamak için kaçınılmaz bir husus olmakla birlikte günümüz toplumlarında bir hayat biçimi ve yaşama kalitesi olarak kurgulanmaktadır. “Tüketiyorum o halde varım” diyen her birey haz arayışı ve bireysel servet avcılığı kiskacında kalmıştır.

Sınırsız ve ölçsüz tüketim anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte belleklerden silinmeye başlayan değerlerden biri de bereket kavramıdır. Artık “bereketli bir hayat” düşüncesinin yerini “uzun ömür”, “bereketli kazanç” düşüncesinin yerini ise “bol kazanç” fikri almıştır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bereket (çoğ. berekât) kelimesi sözlükte “artış, bolluk, genişlik, hayır, devamlılık” manalarına gelir (İbn Manzûr, X, 397). Bir terim olarak bereket “ister manevi, ister maddi olsun Allah’ın insanlara veya nesnelere verdiği ilahi hayrın sübutu, devamı ve sürekli olarak artması” demektir. Kendisinde ilahi hayrın bulunduğu kimse veya nesne mübarek olarak nitelendirilir (Râğıb el-İsfehânî, 1998: 119). Söz konusu şey maddî ise varlığını sürdürmek yani tükenmemek anlamında bolluk, mânevî ise yine aynı anlamda saadet kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bereket hem kazancın ve üretimin devamlı bolluk göstermesi hem de süreklilik arz eden huzur ve saadettir. Aynı kökten gelen tebrik ve mübarek kelimeleri de Türkçe’de kullanılmaktadır.

*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), kamil@isam.org.tr

Verimlilik kelimesi bereketi tam anlamıyla karşılamaz. Zira bereketin anlam çerçevesine zenginlik katan çeşitli kavramlar vardır: rızık, rahmet, hayır, nimet, ihsan, ikram, kerem, feyiz gibi. Sözelimi yaratıcının ayırım yapmadan tüm varlıkları rızıklandırması dikkate alındığında bereketin asgari düzeyde yeryüzünü kuşattığını söylemek mümkündür.

Her ne kadar modernizmin etkisiyle unutulmaya yüz tutmuş olsa da kültürümüzde bereket kavramının önemli bir yeri vardır. Bir zamanlar alışverişlerde satıcılar “bereket versin” müşteriler de “bereketini gör” demeyi ihmal etmezlerdi. Böylece el değiştiren ve elde kalan hem para hem de mal için karşılıklı bereket duası yapılmış olurdu. “Kesenize bereket”, “duanız berekâtıyla”, “siftah senden bereket Allah’dan”, “bereketli olsun”, “ömrüne bereket” gibi dua cümleleri dillerden düşmez, darlık, kıtlık, kuraklık zamanlarında “betbereket kesildi”, “bereket kalktı” şeklinde ifadeler kullanılırdı. Anneler yaptıkları yemeğin bereketli olması için abdestli olmaya ve besmeleye özen gösterirlerdi. Tek kişilik sofraya açmak istemezler “tek başına yenen yemeğin beti bereketi olmaz, gelecek olanları bekleyin” diye uyarırlardı. Bereketin, nimetin neresinde olduğu bilinmediği için israftan kaçınırlardı. Artan her şeyi bir şekilde değerlendirirlerdi. “Bereketli olmayan para”, “bereketli olmayan ürün”, “bereketli olmayan zaman” kısacası bereketli olmayan her şey değersiz sayılırdı. Fakat bir süre sonra maddenin niceliği öncelenmeye başlandı, bereket kavramı eskisi kadar kullanılmaz, dillerde dolaşmaz oldu. Rene Guenon’un kitabının ismi gibi, “Niceliğin Egemenliği” her şeye damgasını vurdu. Bereketten söz edilmez oldukça bereket ortadan kalktı. Zamanın bereketi yitirilince “boş zamanlar”, “boşa geçen zamanlar” a dönüştü. Vakit yokluğundan ve yoğunluktan şikâyetçi olanların sayısı giderek arttı. Şüphesiz zamanda objektif bir kısalma söz konusu olmadı. Ancak insanın zamanla olan zihinsel ilişkisi değişikliğe uğradı.

II. KUR’AN’DA VE HADİSLERDE BEREKET KAVRAMI

Kur’ân-ı Kerîm’de bereket kelimesi çoğul olarak berekât şeklinde geçmekte, ayrıca yirmi dokuz âyette aynı kökten türeyen isimler ve fiiller bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerim bazı şahsiyetlerin, mekânların ve varlıkların bereketli olduğunu ifade etmektedir. Buna göre canlıların rızkını sağlayan yeryüzü bereketlendirilmiştir. Yukarıdan inen bereketli su kadar yerden biten zeytin ağacı da mübarektir. Feyiz kaynağı olan Kur’an da mübarek bir kitap, mübarek

bir öğüttür. Kur'an "mübarek bir gecede" indirilmiştir. Yeryüzünde ilk kurulan mâbed yani Kâbe mübarektir. Tûr ve Mescid-i Aksâ'nın çevresi, Hz. Nûh'un gemisinin karaya oturduğu yer gibi daha başka kutsal, bereketli ve mübarek yerler, kutlu şehirler de vardır. Hz. İbrâhim, İshak, Mûsâ ve İsâ mübarek şahsiyetlerdir. Kur'an'da yer alan hayır, rahmet, rızık, feyz, fazl, nimet, ihsan, yümn kelimeleri de bereket ile yakın anlama sahiptir. Bereket kelimesi hadislerde de yaklaşık aynı mânaları ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bereketi konu edinen âyet ve hadislerden anlaşılacağı üzere bu kavram insanların gerek dünyaya gerekse âhirete yönelik kazanç veya kayıplarını ilgilendirmektedir. Buna göre mümin her türlü hayrın, nimet, bereket ve bolluğun Allah'ın kullarına bir ikramı olduğuna inanır, dua, niyaz ve dileklerinde daima O'na yönelir, her şeyi O'ndan ister, her hayrı O'ndan bekler. Böylece iç dünyasında güven ve huzura kavuşur. Onun bu inancı davranışlarına da yansyarak olgun bir insan olmasını sağlar.

Hendek Savaşı sırasında meydana gelen ve Peygamber bereketinin nasıl yaşandığını gösteren bir olay oldukça dikkat çekicidir: Câbir b. Abdullah hendek kazılırken balyoz sallayan Hz. Peygamber'in açlıktan karnına taş bağladığını farkettiğinde çok üzülmüştü. Evine gitti; gördüklerini hanımına anlattı. "Yiyecek bir şey var mı?" diye sordu. Hanımı bir tane oğlak, bir miktar da arpa olduğunu söyledi. Oğlağı kesip tencereye koydular. Hanımı da arpayı öğütüp ekme yapmaya başladı. Hz. Câbir Hz. Peygamber'e geldi, yanına bir veya iki kişi daha alabileceğini söyleyerek yemeğe davet etti. Allah Resulü "ne kadar yemeğin var?" diye sordu. Hz. Cabir, "Bir miktar arpa ekmeği ve oğlak" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Hem çok, hem de güzel!" buyurdu. "Hanımına söyle, ben gelinceye kadar tencereyi ateşten indirmesin, ekmeği de fırından çıkarmasın!" dedikten sonra Cabir'in gözlerinin önünde hendeği kazanlara şöyle seslendi: "Câbir bize ziyafet veriyor, haydi evine gidiyoruz". Bu davet üzerine ne yapacağını şaşırarak Câbir koşarak eve gitti, telaştan bayılacak gibiydi. Hanımı onu şöyle teselli etti:

"Allah Resulü'ne ne ikram edeceğimizi söyledin mi?"

"Evet, söyledim."

"Onları sen mi davet ettin Allah Rasûlü mü?"

"Allah Rasulü"

"Öyleyse gerisini merak etme!"

Eve tam bin kişi geldi. Efendimiz ekmekten bir parça koparıyor, üzerine et koyuyor ve onu sıradaki sahâbîye veriyordu. O bin kişi ete, ekmeğe doydular. Tenceredeki et, ocaktaki ekmeğin olduğu gibi duruyordu (Buhârî, “Megâzî”, 29; Müslim, “Eşribe”, 20).

Bereket kavramının çağrıştırdığı anlamın çoğu defa eşyanın niceliğiyle sınırlandırıldığı görülmektedir. Halbuki bereket eşyanın kendisinde ya da niceliğinde değil, insanın ona bakışında ortaya çıkar. Bereket ne elle tutulur, ne de gözle görülür bir şeydir. O eşyanın ve hayatın içindedir. Eşyanın bereketli olması, ona muhatap olan bakışların ilahi vahiyden beslenen bir eşya diline sahip olmaları demektir. Bereket eşyayı onu verenin özel bir ikramı ve merhametinin eseri olarak görmek, nimetin yok olmasından endişe etmemek ve rahmet hazinesinin tükenmeyeceğine inanmaktır. Bereket sadece maddi varlıklarla sınırlı değildir. Sevgide, huzurda, ilimde, kısacası hayatın tamamında yaratıcının bir ikramıdır. Bereketin azlık ya da çoklukla da ilgisi yoktur. Yerine göre azlık, yerine göre çokluk, yerine göre mutluluk, yerine göre de hüzdür. Kimi zaman salih bir evlat kimi zaman fayda veren ilim, bazan da sadaka-i câriyedir. Bereket, az olanı bollaştırır, bol olanı faydalı hale getirir. Bereketle muhatap olan kişi için az vakit çok iş yapmak için yeter. Az yemek doyurur, az uyku dinçleştirir.

Miktarı ve şartları aynı olduğu halde, bereket nedeniyle eşyanın niteliği ve kalitesi farklı hâle gelebilir, bir malın veya paranın “doyurma düzeyi” artabilir veya azalabilir. Meselâ, Hz. İbrahim’de olduğu gibi ateşin “yakıcılık düzeyi” bir anda sıfıra inebilir. Peygamberimiz’de olduğu gibi, bir kişilik süt, bir orduya yetecek kadar “doyurma kapasitesi”ne ulaşabilir. Bitkilerdeki bereket katsayısı kimi zaman bire yetmiş, bire yedi yüz veya bire yedi bindir. Tek bir ağaçtan veya bir üzüm asmasından yüzlerce hatta binlerce meyve elde edilmesi bereketin somutlaşmış halidir.

Niceliğe önem verildikçe ortaya çıkan sanal güven duygusuyla birlikte bereketin, insan tarafından “görünen miktarla” sınırlandırıldığı da olur. Nitekim, Peygamberimiz’in bazı sahabilere çuval içinde verdiği bereketli bir ürün, uzun süre yettikten sonra sahiplerinin tartmaya başlamasıyla eksilmeye başlar ve bir süre sonra da biter. Haber Peygamberimiz’e iletildiğinde, “Eğer tartmasaydınız, kıyamete kadar devam edecekti” buyurur.

İnsanlığa faydalı işler yapan kişi öldükten sonra bile yaptıklarının bereketini görür. Resûlullah şöyle buyurmuştur: “ Üç kişi hariç öldükten sonra herkesin ameli kesilir: Sadaka-i câriye bırakan, istifade edilen bir ilim bırakan veya kendine dua edecek sâlih evlat bırakan” (Müslim, “Vasiyyet”, 14; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 14).

III. BEREKET VESİLELERİ

Kur’ân-ı Kerîm’de ve Hz. Peygamber’in hadislerinde berekete vesile olacak bazı hususlara işaret edildiği görülmektedir. Allah’a karşı gelmekten sakınarak yaşamak bereketin kaynağı ve her türlü hayrın başıdır. Şüpheler ve sakıncalar çoğaldıkça bereket azalır ve huzur kaybolur. Tek çare haramlardan arınmış bir sofraya oturmak, haramın bulaşmadığı bir evde yaşamak, haramla ilgisi olmayan bir işten kazanç elde etmektir. Haram kazanç görünürde bolluk getirirse bile bereketi barındırmaz. Haramın bolluğu sadece bir tuzaktır. Helal olan az lokma haram olan çok lokmadan daha hayırlıdır. Helalde huzur ve itminan haramda ise huzursuzluk ve doyumsuzluk vardır. Haram kazançta mutlaka bir başka insanın hakkı vardır. Hz. Peygamber uzun bir yolculuk yapıp saçı başı tozlanmış olduğu halde ellerini göğze kaldırıp ya Rabbi ya Rabbi diye dua eden birinden bahsettikten sonra “yediği haram içtiği haram giydiği haram bunun duası nasıl kabul edilir?” buyurmuştur (Müslim, “Zekât”, 65). Kur’an’da “Eğer o ülkelerin ahalisi, iman edip takvâ dâiresine girselerdi, elbette biz üzerlerine gökten, yerden nice bereket ve bolluk kapılarını açardık” (el-A’râf, 96), “Allah, takva sahibi olan herkese, bir çıkış yolu sağlar, ve ummadığı yerden ona rızık verir. Allah’a güvenen herkese O yeter” (et-Talâk, 3) buyrulur.

Bir diğer bereket kaynağı dua etmek ve dua almaktır. Mazlumların, fakirlerin, ana-babanın duası bereket deryası olarak bilinmelidir. Kulun kendisi için yaptığı dua da önemlidir. Rasulullah her yeni güne o günün hayrını, bereketini talep eden bir dua ile başlamış, akşam olunca da gecenin hayırlarını talep eden yeni bir dua etmiştir. Allah Resulü dualarıyla bereketi hayatın her anına nakşetmiş ve bunu mü’minlere de öğretmiştir. Peygamberimiz evlenen bir kimseyi şöyle tebrik ederdi: “Allah evliliğinizi mübarek kılsın, üzerinize bereket indirsin, ikinizin arasını hayırda birleştirsin” (Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 37; Tirmizî, “Nikâh”, 7).

Yaşadığı mekânı da bereket duasıyla taçlandırır: “Allahım! Mekke’ye verdiğin bereketi iki katıyla Medine’ye de ver” (Müslim, “Hac”, 85). Yılın turfanda meyvesini şu duasıyla bereketlendirir: “Allahım, Medine’mizi, meyvelerimizi, müddümüzü, sa’ımızı bereket üzerine bereketle mübarek kıl” (Müslim, “Hac”, 85). Bu duadan sonra getirilen meyveyi, orada bulunan çocukların en küçüğüne uzatır. Allah Rasûlü, kendilerine yemek ikram eden bir sahabinin dua isteği üzerine şöyle buyurmuştur: Allahım! Onlara vermiş olduğun rızıkları bereketli eyle. Onları affet ve onlara merhamet buyur” (Müslim, “Eşribe”, 22).

Ticarette dürüstlük ve doğruluk berekete ulaştırır. Hz. Peygamber “satıcı ve alıcı karşılıklı olarak doğru söylerse alışverişleri her ikisi içinde bereketli olur. Fakat ayıbı gizler ve yalan beyanda bulunurlarsa, alış-verişlerinin bereketi kalmaz” (Buhârî, Büyü, 19), “alış-verişte çok yemin etmekten sakının. Çünkü bu malı sattır, sonra da bereketini giderir.” (Müslim, “Müsakât”, 133; Nesâî, Büyü, 5; İbn Mâce, Ticârât, 3) buyurmuştur. Tacirler kazançlarının bereketli olması için sattıkları malı övmemeli, malın kusurunu müşteriden gizlememeli, alış-veriş sırasında yeminden kaçınmalıdır.

Allah rızası için verilen sadaka verilen malı eksiltir gibi gözükse de aslında malı bereketlendirir. Allah sadaka veren insana malını artırma yollarını ilham eder, diğer kalpleri sadaka veren insanın ticaretine yönlendirir, böylece o mal bereketlenmiş olur.

Kur’ân-ı Kerîm okumak da bereket getirir. Peygamberimiz “içinde Kuran okunan ev genişler, melekler oraya iner o ev hayır ve bereketle dolar” buyurmuştur (Tirmizî, “Fezâilü’l-Kur’ân”, 14). Tevekkül de bereket vesilesidir. Allah Resûlü şöyle buyurur: “Eğer Allah’a lâıyıkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizi sabah yuvasından aç ayrılıp, akşam tok olarak dönen kuşların beslendiği gibi rızıklandırır.”

Tevbe ve istiğfar bereketi doğurur. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Nûh’un yakarıları anlatılırken tevbe ve istiğfarın önemine dikkat çekilir: “Rabbinizden günahlarınızın bağışlanmasını dileyin, çünkü O, kuşkusuz bağışlayıcıdır. Üzerinize gökten bol bol yağmur indirsün, dünyevî servet ve evlat vermek

suretiyle size yardım etsin, size bağlar bahçeler ihsan etsin ve akıp giden sular bağışlasın” (Nûh, 10-11-12). Hz. Ömer kıtlık sebebiyle yağmur duasına çıktığında sadece istiğfar etmiş, yanındakilerden bazıları: “Yağmur için dua etmediniz?” diye sorunca: “Ben semanın yağmur gelen kapılarına vurdum” dedikten sonra Hz. Nuh’un dilinden aynı ayetleri okumuştur. Nakledildiğine göre Hasan-ı Basrî’nin meclisinde bir şahıs kuraklıktan şikâyet eder. O da “istiğfar et” der. Başka biri malî sıkıntılardan, diğeri çocuğunun olmadığından, birisi arazisinin verimsizliğinden dert yanınca onlara da aynı tavsiyede bulunur. Etrafindakilerin durumu garipsemeleri üzerine yukarıdaki âyetleri okur. Bunların dışında Kur’an ve hadislerde berekete vesile olan ibadetler ve salih ameller arasında namaz, şükür ve hamd, anne-baba ve büyüklere hürmet, yakınları ziyaret (sıla-i rahim), selam, meşru olan her işe besmele ile başlamak ve misafir ağırlamak zikredilmektedir.

Sonuç

Temelinde bereketin bulunmadığı bir tüketim ahlakı dünyevileşmeyi hızlandıracak, “sahip olma” duygusunu olabildiğince besleyen “hırs güdüsü” ise paylaşma ahlakını yok edecektir. Aşağıdaki sorulara verilecek cevaplar berekete ulaşıp ulaşmama konusunda fikir verecektir:

- Zaman bize yetiyor mu, onu ne kadar verimli kullanıyoruz?
- İbadetimizi eda ederken, işimizi, eşimizi ve insanlığımızı ihmal ediyor muyuz? Veya bunlardan ötürü ibadetlerimizi aksatıyor muyuz?
- Helal yollarla elde ettiklerimizle yetiniyor muyuz?
- Başkalarının sahip olduklarında gözümüz var mı?
- Sahip olduklarımıza şükredebiliyor muyuz?
- Soframızla, giyeceğimizle ve çevremizle iktifa edebiliyor muyuz? Bitmeyen bir arayış içinde miyiz?
- Niteliği niceliğe kurban ediyor muyuz?

Kaynakça

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1992, “Büyû”, 19

“Megâzî”, 29;

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, İstanbul 1992, “Vesâyâ”, 14;

“Nikâh”, 37;

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul 1992 “Ticârât”, 3;

İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut ts., X, 397;

Müslim, Ebu'l-Hüseyin İbn Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, İstanbul 1992, “Eşribe”, 20; “Vasiyyet”, 14; “Zekât”, 65; “Hac”, 85; “Eşribe”, 22; “Müsakât”, 133;

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul 1992, “Büyû”, 5;

Râğıb Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut 1998, s. 119;

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü'l-Tirmizî*, İstanbul 1992, “Nikâh”, 7; “Fezâilü'l-Kur'ân”, 14;